

Foto: Tom van Limpt

GEWETENSVOLLE TAAL

Taalbewustzijn in de klas

In Nederland worden nieuwe kerndoelen en eindtermen ontwikkeld om het onderwijs te moderniseren, met speciale aandacht voor taalbewustzijn en meertaligheid. Susanne Brouwer, universitair docent aan de Radboud Universiteit, ontdekte dat mensen andere keuzes maken wanneer een moreel dilemma wordt voorgelegd door iemand die spreekt met of zonder buitenlands accent. Dit inzicht heeft zij toegepast in een lesprogramma om leerlingen bewust te maken van de invloed van meertaligheid op hun keuzes.

SUSANNE BROUWER

Stel je voor: een klaslokaal waar de leerstof aansluit bij de hedendaagse wereld, waar leerlingen niet alleen feiten leren, maar ook de vaardigheden ontwikkelen die ze nodig hebben voor de toekomst. Dit toekomstbeeld komt dichterbij dankzij de ontwikkeling van nieuwe kerndoelen en eindtermen voor het primair en voortgezet onderwijs in Nederland (Groen & Moonen, 2024; Fasoglio et al., 2024). Deze belangrijke herziening begon met het project Curriculum.nu, waarbij teams van leraren, schoolleiders en andere onderwijsprofessionals de handen ineensloegen om voorstellen voor het nieuwe curriculum te ontwikkelen. Dit proces maakt deel uit van een breder initiatief om het Nederlandse onderwijscurriculum te moderniseren

en te verbeteren, met als doel een dynamische en relevante leeromgeving voor alle leerlingen te creëren.

Een van de opvallende aspecten van deze nieuwe denkrichting bij de taalvakken is de nadruk op taalbewustzijn (Voogel, 2021). Dit houdt in dat leerlingen meer inzicht krijgen in hoe taal werkt. Ze leren niet alleen hoe ze taal kunnen gebruiken en begrijpen, maar ook hoe taal verandert afhankelijk van de situatie waarin ze zich bevinden. Ook wordt er speciale aandacht besteed aan de rol die meertaligheid speelt in onze samenleving. Leerlingen worden aangemoedigd om kritisch na te denken over taal en hoe deze kan variëren en invloed kan uitoefenen. Ze ontdekken bijvoorbeeld dat mensen meerdere talen kunnen spreken, een dialect zoals het Twents kunnen gebruiken, of een buitenlands accent

kunnen hebben, waarbij de klanken anders klinken omdat de taal niet hun moedertaal is. In onze geglobaliseerde samenleving, waar meer dan de helft van de mensen tweetalig is, is het verdiepen in meertaligheid van groot belang. Dit helpt niet alleen om inclusie en effectieve communicatie te bevorderen, maar draagt ook bij aan de ontwikkeling van denkvermogen in een steeds meer verbonden wereld.

In mijn onderzoek *Gewetensvolle taal*, dat ik uitvoer als universitair docent Psycholinguïstiek, staat de vraag centraal hoe meertaligheid ons gedrag beïnvloedt. Er is specifiek aandacht voor de rol van taal en buitenlandse accenten bij het maken van morele keuzes. Voor dit onderzoek ontving ik de Radboud Science Award van de Radboud Universiteit en kreeg ik de kans om basis-

schoolleerlingen uit groep 8 kennis te laten maken met mijn onderzoek en uit te dagen tot taalbewust redeneren. De werkwijze die ik hanteer, biedt bovendien waardevolle handvatten voor de brugklas.

Foreign Accent Effect

Een morele keuze is een beslissing gebaseerd op ethische principes over goed en kwaad, waarbij de gevolgen van onze acties voor anderen en de samenleving moeten worden afgewogen. Deze keuzes kunnen variëren van alledaagse dilemma's zoals eerlijkheid en respect tonen, tot complexere vraagstukken zoals beslissingen over leven en dood en rechtvaardigheid.

Een complex gedachte-experiment dat veel gebruikt is in de filosofie, is het zogenoemde voetbrugdilemma

(Thomson, 1976), waarbij er gekozen moet worden tussen twee opties die beide goed of fout kunnen zijn. Stel je voor dat je op een brug staat boven een spoorweg. Een trein rijdt op volle snelheid en dreigt vijf mensen op het spoor te raken. Naast je staat een man op de brug. Als je hem duwt, valt hij op het spoor en blokkeert hij de trein, waardoor de vijf mensen gered worden, maar de man zelf zal sterven. Wat zou je doen in deze situatie? Zou je de man duwen?

Baanbrekend onderzoek heeft aangetoond dat mensen er vaker voor kiezen om de man van de brug te duwen als dit dilemma in een vreemde taal wordt aangeboden dan in de moedertaal (Costa et al., 2014). Dit fenomeen, beter bekend als het *Foreign Language Effect*, laat zien dat mensen rationeler en minder emotioneel handelen in een vreemde taal. Zij kiezen er immers voor om vijf mensen te redden ten koste van één leven. Een mogelijke verklaring is dat de emotionele verbinding met een vreemde taal minder sterk is, waardoor men objectiever nadenkt. Daarnaast vereist het gebruik van een vreemde taal meer bewuste inspanning, wat zorgt voor een grotere cognitieve afstand tot de situatie. Deze afstand maakt het makkelijker om rationeler en minder emotioneel te denken, waardoor men zich beter kan concentreren op de feiten. De extra mentale inspanning zorgt er bovendien voor dat er minder ruimte is om spontaan emotioneel te reageren. Dit kan leiden tot een meer voorzichtige, reflectieve benadering.

In mijn onderzoek heb ik gekeken of dit fenomeen ook plaatsvindt wanneer een moreel dilemma met een buitenlands accent wordt uitgesproken (Foucart & Brouwer, 2021). Ik heb Nederlanders gevraagd om naar het voetbrugdilemma te luisteren dat werd ingesproken door iemand die Nederlands met een buitenlands accent sprak of iemand die Nederlands zonder buitenlands accent sprak. Zij moesten vervolgens beslissen of ze de man van de brug zouden duwen of niet. De resultaten van die studie lieten zien dat de manier waarop de spreker klinkt, invloed heeft op de morele keuze. Mensen zijn eerder geneigd de man van de brug te duwen als het morele dilemma in het Nederlands met een buitenlands accent wordt aangeboden dan

zonder accent. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat mensen met een buitenlands accent vaak als minder betrouwbaar en competent worden gezien, waardoor de afstand tot die mensen toeneemt. Ook hebben mensen meer moeite met het verstaan van de boodschap als deze wordt overgebracht met een buitenlands accent, waardoor de mentale inspanning toeneemt. Deze extra cognitieve belasting gaat gepaard met meer zorgvuldig en bedachtzamer nadenken, omdat er meer aandacht besteed moet worden om fouten te vermijden. Dit staat in contrast met het uitvoeren van zo'n morele beslissingstaak zonder buitenlands accent, waarbij de cognitieve belasting lager is en de verwerking sneller kan plaatsvinden, wat mogelijk leidt tot meer automatische, impulsieve en emotionele besluitvorming.

Taalbewuste activiteiten in de klas

Samen met het Wetenschapsknooppunt Radboud Universiteit heb ik een lesprogramma ontworpen waarbij leerlingen uitgedaagd worden om op een kritische en reflectieve wijze naar het *Foreign Accent Effect* te kijken en dus hun taalbewustzijn te vergroten. Ik zal een drietal activiteiten toelichten die ik heb uitgevoerd in de klas die docenten kunnen gebruiken om het taalbewustzijn van leerlingen te stimuleren.

Allereerst heb ik leerlingen kennis laten maken met de termen *meertaligheid* en *buitenlandse accenten*. Tijdens deze fase werd aangesloten bij de voorkennis van de leerlingen en ontdekten ze onder andere van elkaar hoeveel talen ze kennen. Met prikkelende quizvragen zoals 'Zijn er voordelen als je meerdere talen spreekt naast dat je met meer mensen kunt communiceren?' of 'Mensen die met een buitenlands accent spreken zijn minder intelligent' werden de leerlingen verder gestimuleerd om over meertaligheid na te denken. Vervolgens kregen de leerlingen geluidsfragmenten aangeboden van verschillende sprekers met en zonder buitenlands accent. Op een werkblad moesten de leerlingen aangeven of ze het geluidsfragment goed hadden verstaan, welke emotie ze bij het fragment voelden en of ze hoorden waar de spreker vandaan kwam. Met behulp van meerkeuzeant-

woorden en emoji's moesten deze vragen beantwoord worden.

Na de introductie van het onderwerp meertaligheid maakten leerlingen kennis met wat een moreel dilemma precies is. Hiervoor is gebruik gemaakt van een animatie die ontwikkeld is door Ted van Aanholt (zie <vllt.nl/kindinnood>). In die animatie wordt een interessant gedachte-experiment getoond over morele keuzes in het dagelijks leven. Op drie momenten tijdens die animatie wordt aan de leerlingen gevraagd welke morele keuze zij zouden maken en waarom. In die animatie komt een vrouw voor twee verschillende dilemma's te staan. Allereerst bereidt ze zich voor op een belangrijke dag op het werk wanneer ze gebeld wordt door een medewerker van een goed doel. De medewerker vraagt haar om 500 euro te doneren voor medicijnen voor een ziek kind in een vluchtelingenkamp ver weg. Zonder de medicijnen zal het kind waarschijnlijk overlijden. De leerlingen

wordt gevraagd wat ze zouden doen: het geld doneren of niet doneren? Na afloop blijkt de vrouw het geld niet te hebben gedoneerd.

In het vervolg van de animatie gaat de vrouw naar haar werk en ziet ze onderweg een kind dat in een gracht is gevallen. Het kind kan niet zwemmen en er is niemand in de buurt om het te helpen. Als de vrouw het kind redt, worden haar kleren vies en komt ze te laat op haar werk. Er wordt wederom aan de leerlingen gevraagd wat ze zouden doen: het water in duiken om het kind te redden of doorgaan naar het werk zonder te helpen? De vrouw besluit het kind te redden.

In het derde deel van de animatie wordt gevraagd wat het verschil is tussen beide dilemma's (zie figuur 1). Om het kind in het vluchtelingenkamp te redden, moet er 500 euro gedoneerd worden. Om het kind in het water te redden, moet kleding opgeofferd worden (die ook 500 euro kan kosten). Waarom wordt een kind in het water

Figuur 1

Waarom wordt een kind in het water wel gered, en het kind in het vluchtelingenkamp niet, of andersom?

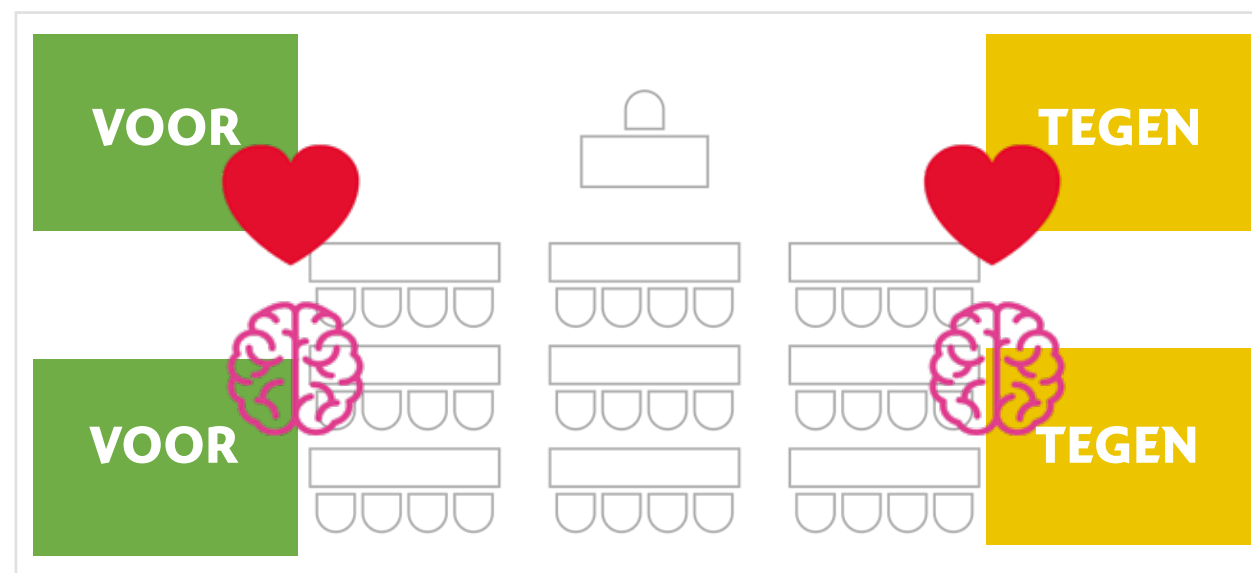
wel gered, en het kind in het vluchtelingenkamp niet, of andersom? Dit gedachte-experiment laat zien hoe er verschillende afwegingen gemaakt kunnen worden, zelfs als de kosten of offers vergelijkbaar zijn.

Na de animatie werd de interactieve werkvorm Beweegredeneren, ontworpen door Paul van der Zande, aan de leerlingen geïntroduceerd (zie <vlt.nl/beweeg>). Hierbij werd de leerlingen gevraagd hun standpunten over morele dilemma's te onderzoeken en te vergelijken met die van hun klasgenoten. Dit deden ze door hun standpunt aan te geven in een van de vier hoeken van de ruimte (zie figuur 2). Ze konden kiezen tussen 'Ja, dat zou ik doen' (VOOR) of 'Nee, dat zou ik niet doen' (TEGEN), en aangeven of hun keuze gebaseerd was op gevoel (HART) of rationele overwegingen (HERSENS). Leerlingen werden op deze manier uitgedaagd om een duidelijke keuze te maken en positie in te nemen langs de as van gevoel naar ratio. Elke leerling moest een kant kiezen en kon

niet in het midden blijven staan. De posities waren gemarkeerd met lintjes, zodat leerlingen letterlijk 'over de streep' gingen naar hun gekozen positie.

Bij Beweegredeneren worden leerlingen aangemoedigd om zich te verplaatsen in complexe morele dilemma's en zich af te vragen hoe ze zelf zouden reageren. Na elk dilemma wordt naar hun motivatie gevraagd. Belangrijk is dat er geen goed of fout antwoord is; elk argument telt en discussies waarin leerlingen elkaar proberen te overtuigen, worden vermeden. Het is van belang dat leerlingen vrijuit durven spreken over hun mening.

Een volgende stap om leerlingen aan te moedigen dieper na te denken, is hen uit te dagen om een ander standpunt in te nemen en hierbij een passend argument te formuleren. Op deze manier raken leerlingen vertrouwd met het verwoorden en serieus nemen van verschillende overwegingen. Door zich in te leven in diverse situaties en zowel rationele als emotionele aspecten

Figuur 2

Het onderwerp meertaligheid trok veel aandacht, omdat de leerlingen zich realiseerden dat het iets is waar ze allemaal mee te maken hebben

mee te wegen, ontwikkelen ze een bewustzijn voor de complexiteit van besluitvorming onder diverse taalkundige omstandigheden. Zowel het tonen van de animatie als Beweegredeneren zijn bijzonder geschikt voor uitvoering in het voortgezet onderwijs.

Tijdens de animatie en de Beweegredeneren-opdracht is het mogelijk om de morele dilemma's vanuit verschillende taalkundige en culturele perspectieven te verkennen. Elke taal heeft unieke connotaties en uitdrukkingen die invloed kunnen hebben op de manier waarop morele vraagstukken worden benaderd. Dit betekent dat bijvoorbeeld bepaalde waarden sterker naar voren kunnen komen in de ene taal dan in de andere. Bovendien kunnen de morele vraagstukken in een andere taal, afhankelijk van het taalniveau van de leerlingen, of met een buitenlands accent gepresenteerd worden. Het is ook mogelijk om de leerlingen hierbij te betrekken. Ze kunnen vervolgens gevraagd worden of deze verandering invloed heeft op hun oorspronkelijke keuze. Op deze manier kunnen leerlingen leren om open te staan voor diverse manieren van denken en argumenteren over morele kwesties. Dit kan bijdragen aan het creëren van meer inclusiviteit.

Terugblikkend was het opvallend hoeveel leerlingen er in het lokaal een andere taalachtergrond hadden dan het Nederlands. Ook gaven de meeste leerlingen aan minstens twee talen te beheersen, wat meteen tot een discussie leidde over wat 'beheersen' precies inhoudt. Het onderwerp meertaligheid trok veel aandacht, omdat de leerlingen zich realiseerden dat het iets is waar ze allemaal mee te maken hebben. Ze waren betrokken bij de animatie en kwamen met goed onderbouwde argumenten voor hun keuzes. Het Beweegredeneren was voor leerlingen uit groep 8 iets lastiger om uit te voeren, vooral omdat er snel een groepsdynamiek ontstond. Deze opdracht zou met een oudere groep leerlingen wellicht beter uit de verf komen. Aan het eind van de dag

sloot ik af met een korte presentatie over mijn bevindingen van mijn onderzoek *Gewetensvolle taal*. Toen de leerkracht de mechanismes achter het Foreign Accent Effect

niet direct begreep, ging een van de leerlingen het haar op een vakkundige manier uitleggen. Toen wist ik dat het een geslaagde les was.

Tot slot

De centrale vraag in mijn onderzoek *Gewetensvolle taal* gaat over hoe meertaligheid invloed heeft op ons gedrag. Aangezien de samenleving en dus ook de klaslokalen vandaag de dag multicultureel zijn, is het belangrijk om hier onderzoek naar te doen. Aan de hand van verschillende activiteiten in de klas is het mogelijk om leerlingen meer taalbewust te maken. Zij kunnen gestimuleerd worden tot nadenken over en reflecteren op taalgebruik. Dit zijn hogere-ordedenkvaardigheden waardoor de leeropbrengst het redeneerproces is. Bovenstaande voorbeelden vormen ideeën om leerlingen op een actieve manier bij de lesstof te betrekken. ■

Met dank aan Wetenschapsknooppunt Radboud Universiteit (in het bijzonder Jan van Baren-Nawrocka) en Dalí Chirino voor de ondersteuning en het helpen ontwikkelen van de materialen. Het lesprogramma kan opgevraagd worden door een e-mail te sturen naar <susanne.brouwer@ru.nl>.

LITERATUUR

- Costa, A., Foucart, A., Hayakawa, S., Aparici, M., Apesteguia, J., Heafner, J., & Keysar, B. (2014). Your morals depend on language. *PLoS One*, 9(4), Artikel e94842.
- Fasoglio, D., Leunissen, S., & Tammenga, M. (2024). *Toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's moderne vreemde talen*. SLO.
- Foucart, A., & Brouwer, S. (2021). Is there a Foreign Accent effect on moral judgment? *Brain Sciences*, 11(12), Artikel 1631.
- Groen, L., & Moonen, M. (2024). *Toelichtingsdocument conceptkerndoelen moderne vreemde talen*. SLO.
- Thomson, J. J. (1976). Killing, letting die, and the trolley problem. *The Monist*, 59, 204–217.
- Voogel, M. (2021). Waarom leren we niet meer over taal? *Levende Talen Magazine*, 108(5), 4–8.